

Globalisaatio ja Suomen alueiden kehitys¹

Globalisaation vaikutukset kohdistuvat valmistavan teollisuuden ja kokonaisten toimialojen sijaan yhä enemmän palveluihin ja yksittäisiin tehtäviin. Siksi sen aluetaloudelliset vaikutukset ovat vaikeasti ennustettavissa.

Raija Volk
Tutkimusjohtaja
Pellervon taloudellinen
tutkimuslaitos

raija.volk@ptt.fi

Maan sisällä jotkut alueet pystyvät hyödyntämään globalisaation etuja tehokkaasti, toiset taas voivat kärsiä menetyksiä eivätkä pysty sopeutumaan. Jos talous toimisi joustavasti, alueet sopeutuisivat globalisaatioon palkkojen muutosten ja työvoiman liikkuvuuden avulla. Suomessa alueelliset palkkaerot ovat pieniä eikä työvoiman liikkuvuus tähänastisten kokemusten mukaan ole pystynyt tasoittamaan alueellisia ero-

ja. Aluetaloudet ovat sopeutuneet aiempiin sokkeihin työvoimaan osallistumisen ja työttömyyden kautta. On luontevaa kysyä, sopeudutaanko myös globalisaation aikaansaamiin sokkeihin samalla tavalla.

¹ Artikkelin perustuu kirjoittajan laatimaan taustaselvitykseen Talousneuvoston sihteeristön kokoamaa globalisaatioraporttia varten.

Raija Volk on tutkinut aluetalouden kysymyksiä eri näkökulmista, mm. alueiden tuottavuuseroja, palvelutuotannon alueellisuutta ja globalisaation vaikutuksia alueisiin.

Tuotannolla pyrkimys kasautua

Keskeisin aluetalouksien kehitykseen vaikuttava ilmiö on agglomeraatio eli tuotannon kasautuminen, jota tapahtuu sekä maiden että alueiden tasolla. Tuotannon kasautumisen taustalla on monia seikkoja, ja on vaikea sanoa, mikä on syy ja mikä seuraus. Tuotannon kasautumista saavat aikaan sekä yhden toimialan keskittymiseen liittyvät sijoittumisedut että yleisemmin urbanisaatioedut, jotka liittyvät markkinoiden kokoon ja läheisyyteen sekä ulkoisvaikutuksiin siitä, että paljon erilaisia yrityksiä sijaitsee lähekkäin. Ulkoisvaikutukset liittyvät mm. siihen, että yritysten sijaitessa lähekkäin paikalliset markkinat ikään kuin syvenevät ja syntyy ns. ulkoisia mittakaavaetuja. Yritysten läheisyys ja siitä aiheutuva kanssakäyminen voi edistää informaation ja tiedon siirtymistä.

Erityyppinen toiminta tai eri toimialat ovat eri tavalla alttiita kasautumiselle. Kasautuminen ja keskittyminen ovat ominaisia aloille, joilla on tuotannon mittakaavaetuja, markkinavoimaa ja kiinteät suhteet välituotteiden toimittajiin. Usein keskittyvillä aloilla jalostusarvo on korkea ja ne käyttävät keskimääräistä enemmän liikkuvia tuotantokijöitä kuten pääomaa tai koulutettuja työntekijöitä eikä esimerkiksi maata tai vähän koulutettuja työntekijöitä. Globalisaatioon liittyy nopea informaatiotekniikan ja muiden osaamisalojen kehitys, ja nämä alat itsessään usein hyötyvät keskittymisestä, koska ne pystyvät usein käyttämään edukseen kasautumisen tuloksena syntyviä ulkoisvaikutuksia.

Globalisaatio ja tuotannon sijainti

Samat tekijät, jotka vaikuttavat maailmanlaajuisesti tuotannon sijoituspaikkojen muutoksiin ja eri alueiden kasvuun, ovat tärkeitä myös maiden sisällä. Olennaisia ovat tavaroiden, ih-

misten ja myös ajatusten tai ideoiden siirtämiseen liittyvät kustannukset, joita globalisaatioon liittyvä teknologian kehitys ja kaupankäynnin hallinnollisten esteiden purkaminen on alentanut. Ne vaikuttavat tuotannon sijaintiin ja keskittymiseen. Vaikutus ei kuitenkaan ole suoraviivainen. Aluksi vähenevät institutionaaliset esteet ja alemmat kaupankäynti- ja kommunikaatiokustannukset näyttävät lisäävän tai kiihdyttävän kasautumista, mutta myöhemmin edelleen alentuessaan ne ainakin teoreettisesti vähentävät kasautumisetujen merkitystä.

Kommunikaatiokustannusten alentuessa yritystoiminnan etsintä- ja yhteensaatamiskustannukset pienenevät. Yritysten on aiempaa helpompi jakaa ja siirtää tuotantoa eri alueilla sijaitsevien yksiköiden välillä. Yrityksistä, tuotannosta ja jopa yksittäisistä tehtävistä on tullut tavallaan entistä juurettomampia.

Kommunikaatiokustannusten aleneminen helpottaa myös ihmisten kanssakäymistä ja osaamisen välittymistä pitkienkin matkojen taakse. Ei kuitenkaan ole täyttä selvyyttä siitä, mikä merkitys läheisyydellä ylipäätään on ns. hiljaisen tai kokemusperäisen tiedon siirtymisessä ja missä määrin se on edellytys mm. innovaatiotoiminnan onnistumiselle. Tiedon ja innovaatioiden leviäminen toistensa läheisyydessä olevien organisaatioiden välillä saattaa edistää itseään vahvistavan kierteen syntymistä, joka puolestaan lisää kasautumista ja keskittymistä.

Suomen alueiden kehitys ja globalisaatio

Suomessa taloudellinen aktiviteetti ja väestön keskittyminen on jatkunut pitkään. Kuitenkin keskittymis- ja kasautumisvauhdissa on vaihtelua. 1990-luvun nousukauteen liittyi rakenteellinen

muutos, jonka aikana elektroniikkateollisuus nousi merkittäväksi toimialaksi ja tuotantoa tehostettiin myös muilla aloilla. Teollisuustuotanto ja osittain palvelutkin keskittyivät 1990-luvulla voimakkaasti, mutta keskittyminen loppui samaan aikaan 2000-luvun alus-

sa kun muuttaminen väheni, ja työllisyyden paraneminen ensin hidastui ja sitten pysähtyi kokonaan. Rahoitus- ja vakuutuspalvelut olivat selkeä poikkeus, sillä niiden keskittyminen jatkui voimakkaana vielä 2000-luvullakin.

1990-luvun lama pysäytti pitkään jatkuneen alueiden taloudellisen suorituskyvyn lähentymisen, ja 1990-luvun

jälkipuoliskolla asukasta kohti laskeutut tuotannon tasot jälleen etääntyivät toisistaan. Sen sijaan 2000-luvulla alueelliset tuloerot näyttävät tasoittuneen. Kotitalouksien saama palkkojen ja omaisuustulojen summa (ns. ensitulo)² kasvoi vuosina 2000–2004 alhaisen tulotason alueilla nopeammin kuin alueilla, joilla tulotaso oli korkea (kuviot 1 ja 2). Työpaikkoja näyttää entiseen tapaan syntyneen hieman nopeammin korkean BKT/asukas-suhteen seutukunnissa.

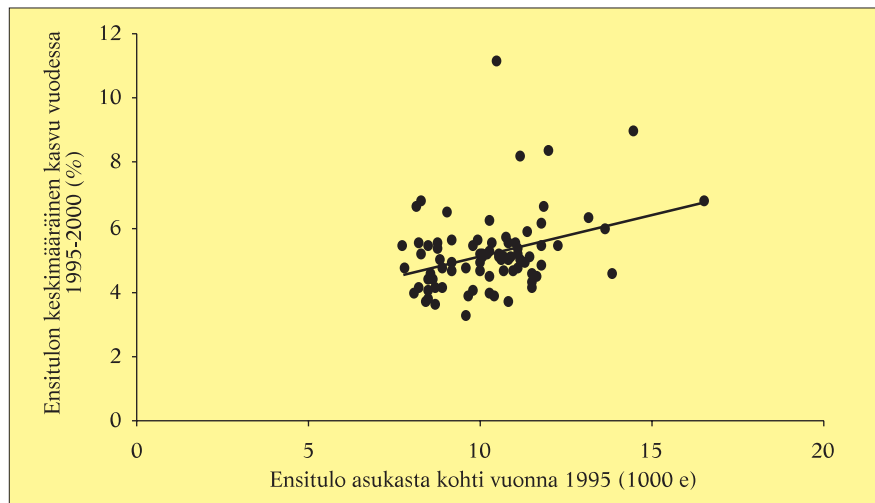
Monipuoliset alueet menestyvät

Kun Suomi erikoistui voimakkaasti korkean teknologian tuotteiden valmistukseen 1990-luvulla, tuotannon kasvu oli nopeinta pääkaupunkiseudulla ja muissa suurissa yliopistokaupun-

Globalisaation myötä tuotanto pyrkii aluksi keskittymään, mutta myöhemmin se luo edellytyksiä myös hajauttaa tuotantoa eri alueille.

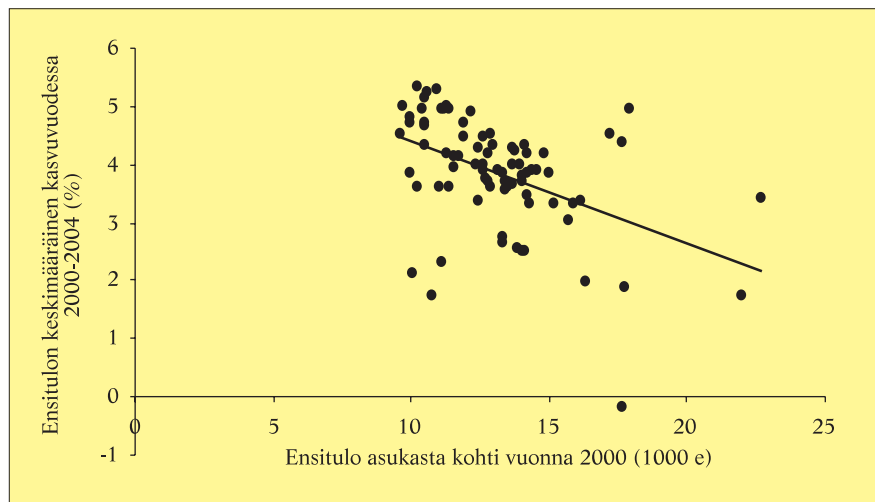
² Ensitulo on tuloa, jonka kotitaloudet saavat osallistumisestaan tuotantoon eli esimerkiksi palkkoja, omaisuustuloja ja metsätalouden tuloja. Tässä myös omaisuuden luovutusvoitot ja -tappiot sekä tulot työsuhdeoptioista on otettu mukaan kotitalouksien alueilleille, sillä niillä on merkittävä vaikutus kotitalouksien alueellisiin tuleroihin.

Kuvio 1. Kotitalouksien tulojen kasvun yhteys alueen tulotasoon 1995–2000.

Lähde: Tilastokeskus.

Kuvio 2. Kotitalouksien tulojen kasvun yhteys alueen tulotasoon 2000–2004.

Lähde: Tilastokeskus.

geissa. Lisäksi monet yhden teollisuudenalan hallitsevat seudut kasvoivat ripeästi, ja elektroniikkateollisuuden keskittymien (kuten Salo) lisäksi myös monet paperiteollisuuden sijaintipaikkakunnat vahvistivat asemiaan.

Nopean tuotannon kasvun rajoittaminen vain melko harvoille seuduille ei kuitenkaan ole pelkästään 1990-luvun ICT-kauden ilmiö, vaan se oli nähtävissä jo 1980-luvulla, jolloin pääkaupunkiseutu oli kasvuveturi. Pitimmällä aikavälillä monipuolisen tuotantorakenteen omaavat seudut ovat pystyneet

hyödyntämään markkinoiden kysyntää erityisesti nopean talouskasvun aikana. Tämä voidaan nähdä ehkä jonkinlaisena merkinä yleisten urbanisaatioetujen olemassaolosta.

Aluekehitystä koskevassa keskustelussa nousi 1990-luvulla esille ajatus siitä, että informaatioteknologian muutos vähentää agglomeraatioetuja ja tekee mahdolliseksi tietotyön hajasijoituksen ja etätönn. Etätö ei kuitenkaan ole lähtenyt merkittävästi laajenemaan, vaikkakin rutiininomaista call center – tyyppistä työtä on jossain määrin ha-

jasijoitettu. Etätöistä tehdään valtaosa kaupunkialueilla. Teknologian paraneminen ei ole juuri edistänyt tuotannon hajasijoitusta, mutta kommunikointi olemassa olevien hajallaan sijaitsevien toimipaikkojen välillä on olennaisesti helpottunut.

Suomen kokemukset toisaalta osoittavat, että urbanisoitumiseen perustuvat agglomeraatioedut eivät ole ilmi selvästikään ainut korkean osaamisen tuotannon kasautumista ohjaava voima. Tuotantokeskittymien syntyminen Saloon ja osittain Ouluun osoittaa, että eri alueiden hyvän kehittymiskiirteen syntyyn liittyy selvästi politiikalla luotujen olosuhteiden lisäksi paljon myös historiallisia taustoja ja sattumaakin. Kehitystä edisti koulutuksen ja tutkimuksen sijainti lähialueella. Koska keskittymien syntyminen kytkeytyy historiallisiin syihin, vastaava kehitysmalli ei myöskään ole yksinkertaisesti siirrettävissä tai kopioitavissa jollekin toiselle paikkakunnalle sen enempää maan sisällä kuin maasta toiseenkaan.

Tuotannon kasvun ja keskittymisen näkökulmasta voi vetää globalisaation ja siihen liittyvän teknologian kehittymisen ja kommunikaatiokustannusten alenemisen vaikutuksista sen johtopäätöksen, että muutamat suuret monipuoliset keskuskeskukset ja vahvimmat yliopistoseudut ovat pystyneet hyödyntämään sen tuomia mahdollisuuksia, mutta syrjäisemmille seuduille sillä ei ole ollut vaikutusta. Niiden tuotannossa suhteessa keskivertoseutuihin ei ole tapahtunut paljoakaan muutoksia.

Näkykö globalisaatio alueiden työmarkkinoilla?

Nopeasti kehittyvillä aloilla tuotannon painopisteet ja myös sijaintipaikat voivat muuttua maailmanlaajuisesti äkkiä ja joustavasti. Kehittyneissä maissa globalisaatioon liittyy teollisuuden työllisyysosuuden pieneneminen, ja myös palvelujen tuotanto voi kiihtyvällä vauhdilla siirtyä maasta toiseen. Saako globalisaatio aikaan syrjäisten alueiden ja teollisuusvaltaisten seutujen työpaikka-

katoa ja työttömyyden nousua, koska uudet tietointensiiviset työpaikat syntyvät keskuksiin? 1990-luvulla ICT-sektorin valmistuksen levitessä ja talouden toipuessa lamasta teollisuusvaltaisuus korreloi selvästi positiivisesti työllisyyden kasvun kanssa. Informaatioteknologian nousu toi siis teollisia työpaikkoja eri puolille maata. Globalisaatioon liittyväksi voinee luokitella nopean teknologisen muutoksen vievät työpaikat teleliikenteestä ja rahoitussektorilta. Tämä on koskenut lähes kaikkia alueita.

1990-luvulla tietyt alueet pystyivät hyödyntämään teknologisen murroksen synnyttämiä globaaleja markkinoita, mutta 2000-luvulla talouskasvu on nojannut selvästi kotimaiseen kysyntään ja siksi työllisyyden kehitys on ollut alueittain tasaisempaa. 2000-luvun alussa teollisuusvaltaisten paikkakuntien työllisyyden kasvu on ollut hivenen keskimääräistä hitaampaa.

Työttömyysasteen muutosten ja teollisten työpaikkojen osuudella ei näytä alueittain olevan yhteyttä. Myöskään yksittäisten paikkakuntien kehityksen perusteella ei voi osoittaa, että ulkomaille siirtyvien työpaikkojen ja alueen työttömyyden välillä olisi selkeä yhteys. Vaikuttaa siltä, että osa työpaikkojen katoamisista on pystytty korvaamaan taloudellisen kasvun aikana muiden alojen työpaikoilla varsinkin sellaisilla paikkakunnilla, jotka sijaitsevat suuremman työmarkkina-alueen kupeessa.

Syrjäalueilla työttömyysastetta on tasoitannut poismuuttaminen alueelta ja osin myös työvoiman pieneneminen ikääntyneiden työmarkkinoilta pois siirtymisen vuoksi. Esimerkiksi Pohjois-Suomessa sijaitsevalta Kemijärveltä hävisi yhdessä vuodessa vuonna 2004 yhteensä 260 työpaikkaa eli 8,5 % työpaikoista pääosin elektroniikka-teollisuuden alihankinnasta. Kuitenkaan Kemijärven työttömyysaste ei muuttunut vaan pysyi tavanomaisella korkealla tasollaan, vaikka työpaikkojen kokonaismääräkin laski lähes 200. Kemijärvi on esimerkki siitä, että tiettyssä globalisaation vaiheessa työpaik-

Raija Volk korostaa, että suuret, monipuolisen tuotantorakenteen alueet pystyvät yleensä hyötymään globalisaatiosta helpommin kuin pienemmät kaupungit, jotka ovat usein erikoistuneita yksittäisiin toimialoihin.

koja voi syntyä jollekin alueelle, mutta ne voivat myös siirtyä nopeasti pois. Työpaikkojen liikkuvuus voi olla ongelma erityisesti voimakkaasti johonkin yksittäiseen alaan erikoistuneille seuduille.

Muuttoliike vaikuttaa inhimillisen pääoman muodostumiseen

Uuden talouden toiminnoille on tyyppillistä "first mover"-etujen olemassaolo. Innovatiivisille ja kokeilunhaluisille yrityksille voi aueta menestymisen mahdollisuuksia muita aikaisemmin. Tällöin runsas osaavan työvoiman saanti on eräs edellytys sille, että jollekin alueelle voi muodostua menestyviä keskittymiä. Erityisesti tutkimusintensiivisten palvelujen ja teollisuuden sijaintia ohjaa sopivan henkilökunnan saanti ja siihen liittyen yliopistojen sijainti.

Suomessa vuosikymmeniä jatkunut muuttoliike on tuonut nuoria korkeasteen koulutukseen yliopistokaupunkeihin ja tukenut näiden alueiden kehitysedellytyksiä. Tämä on ollut myös

edellytys sille, että globalisaatiota on pystytty hyödyntämään.

Mitä voimme sanoa alueiden tulevaisuudesta? – Jatkuuko tuotannon ja väestön keskittyminen?

1990-luvulla globalisaatiolle oli tyyppillistä kypsien teollisten toimialojen tuotannon maapalloistuminen ja uuden talouden toimintojen nousu. 2000-luvulle on luonteenomaista palvelusektorin muutos. Tällöin tulee yhä merkityksellisemmäksi se Richard Baldwinin (2006) esiin tuoma seikka, että kokonaisten toimialojen ohella tai jopa sijaan muutokset kohdistuvat yksittäisiin tehtäviin läpi toimialojen tai yksittäisten toimipaikkojen määrättyihin tehtäviin, jotka teknologian muutosten myötä voivat hävitä tai siirtyä kustannuksiltaan halvempiin maihin. Tämä tekee muutoksista vaikeasti ennustettavia myös alueellisesta näkökulmasta.

Standardisoitavissa oleva ja koodattava tieto tai informaatio ja siihen liittyvät tehtävät ovat sellaisia, jotka siirtyvät palkkaerojen vuoksi usein suo-

raan maan ulkopuolelle. Tällaiset toimintojen alueellista sijaintia on vaikea nähdä olemassa olevista tilastoista. Ne eivät sijainne aivan perifeerisimmillä alueilla, vaan pikemminkin kaupunki-alueilla, valtaosin ehkä suurissa kaupungeissa. Merkittäviä alueellisia vaikutuksia voi olla palvelusektorin toimintatapojen ja mallien muutoksella yhdistyneenä teknologian käytön tehostamiseen. Osassa palveluita paikkasidonaisuus voi höltyä merkittävästi, ja ne voidaan tuottaa hyvinkin kaukana.

Elektroniikkateollisuuden kaltaisia uusia nousevia toimialoja ei vielä ole Suomessa näkyvissä, joten lähivuosina alueellinen eriytyminen ei luultavasti ole yhä laajaa kuin se oli viime vuosikymmenellä. Muuttoliike näyttäisi keskittävän tuoreimman koulutuksen saanutta työvoimaa edelleen kaupunkialueille. Taloudellinen kasvu pyrkii suuntautumaan tulevaisuudessakin näille alueille siltä osin kuin se perustuu uusien tietointensiivisten ja luotuihin tuotantotekijöihin nojaavien toimialojen kasvuun.

Vaikka Helsingin seudun kasvu ei ole 2000-luvulla ollut erityisen nopeaa, pitkällä aikavälillä sen kasvumahdollisuuksia voi pitää keskimääräistä parempina. Syynä on monipuolinen tuotannon rakenne, väestön kasvu, nuori ikärakenne ja runsas osaamispääoma myös aloilla, joista voi kehittyä kasvu-aloja kuten mahdollisesti bioteknologia ja nanoteknologia. Onkin mahdollista, että Etelä- ja Lounais-Suomeen muodostuu väestön keskittymisen ja infrastruktuurin paranemisen ansiosta tiivistyvä alue. Tämän lisäksi muualle maahan muodostuu muutaman keskusseudun kehittyviä alueita, joiden koko ja resurssit riittävät rajatumpiin ja erikoistuneempiin sektoreihin. Lisäksi näiden väliin jää maantieteellisesti laajoja vähenevän ja ikääntyneen väestön alueita, joissa osaamistasokin uhkaa ”ohentua”. Näilläkin alueilla voi luon-

Historiallinen tausta ja sattumakin voivat aiheuttaa alueiden hyvää kehityskierrettä.

nollisesti olla paikallisia kehittyviä saarekkeitä.

Tämäntyyppinen tilanne asettaa vaatimuksia myös aluepolitiikalle. Etelä-Suomen monipuolinen (Helsingin, Turun ja Tampereen muodostama) kolmio ja suurimmat yliopistokaupungit voivat hyötyä monista innovaatiopolitiikan toimenpiteistä, kun taas rajatul-

le osaamisalueelle erikoistuneet paikkakunnat tarvitsevat fokusoidumpaa politiikkaa. Niiden kehitykseen liittyy myös erikoistumisesta aiheutuva riski. Monille korkean osaamisen aloille on myös tyypillistä, että niiden kehitys menee eteen-

päin nopeasti, ja nimenomaan riskejä ottavat kokeilijayritykset vievät alaa eteenpäin. Kokeilijayritysten synnyttäminen politiikkatoimin ei ole helppoa, koska kyse on pitkälle ihmisten ja yritysten omasta aloitteellisuudesta ja sattumista. ■

KIRJALLISUUS

Baldwin, R. (2006), Globalisation: the Great Unbundling(s), Prime Minister's Office, Economic Council of Finland.

Boschma, R.O. (2005), Editorial. Role of Proximity in Interaction and Performance: Conceptual and Empirical Challenges, *Regional Studies*, 39, 41–45.

Hanhike, T. (toim.) (2004), E-työ Suomessa 2003. ETR:n selvitys ja toimenpidesuositukset e-työn kehittämismahdollisuuksista, Helsinki: Työministeriö.

Gillespie, A. & Richardson, R. & Conford, J. (2001), Regional Development and the New Economy. *European Investment Bank Papers*, 6:1, 109–131.

Huovari, J. & Kiander, J. & Volk, R. (2006), Väestörakenteen muutos, tuotavuus ja kasvu, Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja N:o 198.

Huovari, J. & Volk, R. (2004), Ikääntyminen ja maaseudun työmarkkinat, Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja N:o 190.

Mariusson, Å. (2004), Nordic ICT Spaces. A Policy-oriented Overview of Regional ICT, Nordregio Working Paper 2004:3.

Ottaviano, G. I. P. & Pinelli, D. (2004), The Challenge of Globalisation for Finland and Its Regions: the New Economic Geography Perspective. Prime Minister's Office: Publications 24/2004.

Pekkala, S. & Kangasharju, A. (2002), Adjustment to Regional Labour Market Shocks, VATT-keskustelualoitteita 274.